

## **НАЛИЧЈЕ „АРАПСКОГ ПРОЛЕЋА”**

### **Увод**

Подстакнут да прокоментарише пропусте Централне обавештајне агенције (ЦИА) и њену неспособност да се ухвати у коштац са домино ефектом тзв. „арапског пролећа” на Блиском истоку, Џон Бренан, дугогодишњи резидент ЦИА у Саудијској Арабији, у свом писменом одговору током претреса о кандидатури за директора ЦИА је изјавио: „Са милијардама долара уложених у ЦИА током протекле деценије очекује се да Агенција буде способна да предвиди главне геополитичке догађаје. Скорашњи догађаји у арапском свету, међутим, указују на то да ЦИА треба да унапреди своје способности”.<sup>1</sup> Из коментара би се већ на први поглед закључило да је ЦИА, више од 60 година присутна на том за САД животно важном простору и са милијардама долара уложеним у изграђивање позиција, изгубила увид и контролу над догађајима. Да ли се у то може поверовати, без обзира што знамо да ни најмоћније обавештајне службе нису свевидеће и свезнајуће? Историја активности ЦИА и политика САД према Блиском Истоку ни најмање не дају повода да се верује да је „арапско пролеће” резултат неконтролисаног хаоса. Али пре него што пређемо на одбрану тезе да се ради о добро планираном пројекту вреди изнети и нешто другачије виђење узрока који су довели до његовог избијања. Тако на пример, пуковник и војни дипломата Здравко Зељковић, између осталог, пише: „Гнев се деценијама гомилао код народа Туниса, Египта, Либије, Јемена, Сирије и других земаља арапског света. Била је потребна само једна варница која би запалила арапско „буре барута”. (...) „Арапско пролеће” покренуло је радикалне промене. Од почетка су се, свом силином, сударили различити ментални модели: стари механизам и нови погледи су се сукобљавали, што још увек траје. Арапи су се побунили против веома лоших прилика, пре свега политичких и економских. У први план избила је жеља за новим арапским идентитетом. Арапски свет и њихова друштва годинама су таворила у вакууму чија је

---

<sup>1</sup> <http://www.vijesti.me/svijet/cia-se-vraca-korijenima-klasicnoj-spijunazi-clanak-131590>.  
(Приступљено 02/06/2013).

позадина била депримирајућа: панарабизам је пропао, социјализам није довео до благостања свих грађана, капитализам је продубио јаз између сиромашних и богатих, а теократска држава у Ирану нема улогу узора... Друштвене мреже су биле катализатор народног револта. (...) Питање је зашто се „арапско пролеће” десило сада, почетком друге деценије 21. века, а не много раније или касније? Одговор би могао бити да се „арапско пролеће” почело „догађати” управо у тренутку када је арапски свет схватио да је куцнуо час да узме судбину у своје руке, да је ера породичних деспотија завршена, да је пробијена баријера страха од домаћих диктатора – да је дошло време да се окрене нова страница њихове историје”. (Зељковић, 2013: 17-19).”

Иако је све наведено могуће уклопити у шири мозаик следити дату слику значи недовољно познавати или потцењивати стратегију и потенцијале САД. Наведени разлози не дају одговор ни на једно од питања – зашто се баш сада десило „арапско пролеће”, зашто се након „узмања судбине у своје руке и окретања нове странице историје” стање у свим државама захваћеним „арапским пролећем” катастрофално погоршало (претећи да неке буду избрисане са светске геополитичке позорнице), и да ли иза кулиса стоји неко ко је режирао тзв. „арапску револуцију”? У покушају да дамо одговоре кренућемо обрнутим редоследом. Као прво, покушаћемо да одговоримо на питање - да ли је „арапска револуција” спонтана реакција грађана проистекла из кумулисаног незадовољства или корак у реализацији пројекта од стратегијског значаја?

### **„Арапско пролеће” – спонтано незадовољство или пројекат**

Рузвелт је сматрао да се „у политици ништа не догађа случајно, што год да се деси можете се кладити да је тако планирано”. (Кенеди, 2003). Планови за Блиски исток, као стратешки важном подручју за САД, разрађивани су од свих администрација које су долазиле у Белу кућу, а њихова реализација је потврђивала старо правило да је „морал ирелевантан у борби за моћ”. (Томпсон, 2007: 11). „Ајзенхауерова доктрина”, како то у мемоарима описује сам Ајзенхауер, подразумевала је не само заустављање и одбацивање експанзије комунизма и елиминисање утицаја СССР из нафтоносних земаља (и не само њих), већ и америчких савезника - Велике Британије и Француске. (Eisenhower, 1965: 274-275). У једном од првих послератних преврата на Блиском истоку 1952. године, уз учешће ЦИА, уместо свргнутог египатског краља Фарука на власт долази бивши агент немачког Абвера и будући херој Совјетског Савеза Гамал Абдел Насер. (Пыхалов, 2010: 59). Избор се за САД убрзо показао погрешним.<sup>2</sup> Већ наредне године следи обарање иранског премијера Мохамеда Мосадека и повратак на трон шаха Мохамеда Реза Пахлавија, што је широм отворило врата за бројне успешне и неуспешне преврате, унутарполи-

---

<sup>2</sup> Јуна 1968. године Насер долази у званичну посету Москви, а у његовој делегацији се нашао будући палестински лидер Јасер Арафат, чији је пасош гласио на име Мохсен Амин. То је био почетак „меденог месеца”, између СССР и палестинцима. (Капитанов, 2008: 430).

тичке борбе, убиства и ратове који на Блиском истоку трају до данас. И као правило, тамо где треба остварити интересе САД, како је то Дин Раск (1949) јавно заговарао, дозвољено је користити сва средства, укључујући доставу оружја, кријумчарење опијума, поткупљивање и пропаганду. (Скотт, 2012: 81).<sup>3</sup>

Изостављајући значајне догађаје на Блиском истоку од завршетка Другог светског рата до почетка 21. века, у наставку ћемо изнети конкретне чињенице које нам дају за право да тврдимо да „арапско пролеће” представља део шире осмишљеног плана или пројекта (што не треба поистовећивати са завером) од стране САД. С тим у вези цитираћемо део говора председника Џорџа Буша млађег одржаног 9. маја 2003. године пред дипломцима Универзитета у Јужној Каролини, у коме је изнео план о изградњи зоне слободне трговине између САД и Блиског истока у наредних десет година, наглашавајући: „Уклањањем корупције и корисног уговарања, које ћемо заменити слободним тржиштем и праведним законима, народу Блиског Истока ћемо увећати процват и слободу”. (Панкратенко, 2014: 397). Већ 6. новембра 2003. године у *National Endowment for Democracy* (NED) је уследило објављивање програма у коме се изражава неопходност извођења „глобалне демократске револуције” на Блиском Истоку. (*Ибид*). Ово се може тумачити као „зелено светло” за почетак реструктурирања Блиског Истока. У склопу тога 2007. године је формиран још један у низу блискоисточних think tank – „Пројекат за демократизацију Блиског истока” (*The Project on Middle East Democracy* - POMED), који су сачињавали специјалисти Џорџтауна, Института за Блиски Исток (*The Middle East Institute* - MEI), Харварда и Стенфорда. Везујућа нит међу њима је био члан Њујоршког савета за спољну политику (*Council on Foreign relations* - CFR) Марк Палмер, један од архитеката тзв. „плишаних револуција” у Источној Европи. (*Ибид*, 398). Убрзо се појавио и специјални извештај POMED, под називом „Стратегија за привлачење политичког ислама”, аутора Шадија Хамида из катарске филијале *Brookings Institution*, у којем се између редова јасно наговештава промена политичког курса према исламским радикалима: „Постоје четири корака за привлачење (придобивање) исламистичких партија: први корак - прикупљање информација, што подразумева дијалог са различитим опозиционим групама у циљу оцењивања политичких услова на месту; други корак - јавна дипломатија, односно омекшавање постојећег анти-

<sup>3</sup> Исте године државни секретар САД Колин Пауел је Сирији изнео списак захтева претходно усаглашених са израелским премијером Аријелом Шароном, који је у суштини значио капитулацију Сирије. Захтевало се следеће: 1. признање од стране Сирије окупације Ирака; 2. потпуна сарадња са америчким окупационим снагама у успостављању контроле над сиријско-ирачком границом у циљу заустављања пребацивања на територију Ирака оружја и војника из антиамеричких покрета; 3. потпуна ускраћивање подршке ирачким снагама отпора; 4. отказивање од прихватања на својој територији ирачких избеглица, посебно бивших чланова партије БААС и чланова њихових породица; 5. затварање канцеларија и командних места палестинске организације и њихово протеривање из Сирије; 6. потпуно ускраћивање подршке либанском „Хезболаху” 7. почетак регулисања политичких односа са Израелом без претходних исловљавања са сиријске стране. Након одбијања Сирије да испуне наведене захтеве Вашингтон је отворено запретио могућношћу нападом и сменом постојећег режима војним путем (Бассам, Бахаа, 2014: 411).

западног расположења; трећи корак - ширење демократије, што подразумева сарадњу у циљу ефективнијег мирног супротстављања ауторитарним режимима, укључујући сарадњу и обједињавање идеолошки разноликих група; и четврти корак – безбедносни интереси, који обухватају привлачење (придобивање) популарних исламских покрета, јавно и тајно.” (*Ибид*). Специјални извештај се може тумачити и као први корак у припреми јавности на политичке промене које ће касније наступити, што се пре свега односило на могућност преузимања власти од стране исламистичких партија (нпр. „Муслиманске браће”). Овакав развој догађаја не представља никакво изненађење ако се има у виду да су бројне исламистичке партије и терористичке организације на Блиском истоку, почевши од „Муслиманске браће”, одавно део програма за „узгајање локалних политичара, како опозиционих тако и владајућих странака који се одвијају у оквиру сваке станице ЦИА”. (Agee, 1975: 66).

На крају, на Међународном економском форуму у Санкт Петербургу 2012. године Хенри Кисинџер ставља тачку на дилему о томе да ли је „арапска револуција” спонтана реакција незадовољних или осмишљени план САД, потврђујући да „догађаји на Блиском истоку представљају део великог стратегијског плана Америке”. (Поликарпов, Поликарпов, 2012: 152).<sup>4</sup>

### **„Египатска револуција” и изневерена очекивања**

Иако су учествовали у довођењу и одржавању на власти највећег броја лидера арапских држава логика односа којима су се САД руководиле у њима тек сада постаје разумљива. Не верујући у лојалност блискоисточних владара, који ни у међуарапским односима никада нису показивали искреност, САД су приступиле стратегији сепаратног изграђивања и одржавања „паралелних односа” са представницима политичких, војних, финансијских, лобистичких, опозиционих и свих других структура које могу гарантовати очување интереса САД при било којој комбинацији унутарполитичких превирања и расплета. Ако се анализира Египат, један од лидера „трећег света” и Блиског истока, две најмоћније супротстављене структуре које у свакој игри САД могу гарантовати очување интереса су египатска армија и Муслиманска браћа, организација која је током Другог светског рата била сарадник нациста и дуго година водећа на листи терористичких организација.

Египатска армија и обавештајне службе су увек имале добру сарадњу са америчким војним и обавештајним структурама која се није прекидала ни у периоду захлађивања односа између Гамал Абдел Насера и САД.<sup>5</sup> Америчке и

---

<sup>4</sup> Емисија на РТР 23. 06. 2012. године посвећена међународном економском форуму, где је пред представницима медија са Кисинџером наступио и Јевгениј Примаков.

<sup>5</sup> Захлађивање односа између САД и Египта и окретање „совјетском блоку”, било је уочљиво већ 1955. године, када је септембра исте године Каиро потписао уговор о куповини чехословачког оружја. Претходно, 2. августа 1955. године Насер је обелоданио да египатске обавештајне службе располажу са два документа (писаних на француском и енглеском језику) у којима се говори о доставци америчког и енглеског оружја Израелу и истраживањима енглеске обавештајне службе

британске финансије, војни саветници, стручна усавршавања египатских официра и обавештајаца у иностранству и стално присуство представника ЦИА у Каиру пружали су американцима могућност изграђивања посебних односа са кључним фигурама у египатској армији и обавештајним структурама. Након Насера (против кога су 20. новембра 1968. године у Каиру, Александрији и Мансури избиле демонстрације током којих је погинуло 30, а рањено више од 200 људи, за шта су окривљене стране обавештајне службе), који је преминуо 1970. године, његово место заузима Анвар Садат (који већ јесени 1971. године открива заверу усмерену на његово свргавање организовану од стране припадника својих обавештајних структура и високопостављених државних чиновника).<sup>6</sup> Марта 1977. године Садат потписује мировни договор између Израела и Египта, што је Египат веома скупо коштало. Већина арапских држава је прекинула дипломатске везе за Каиром, док се територија Египта претварала у базу америчких снага. Садат је све више посматран као савезник САД и Израела у освајању арапског света који се није устручавао да истакне како је на Блиском истоку мир немогуће остварити без САД, те да учешће Москве није обавезно. Убијен је 6. октобра 1981. године, непосредно након што је из земље протерао совјетског амбасадора, шест других службеника и два новинара, а истрага је показала да ни једно од многобројних убистава у историји Египта није било тако добро испланирано. Иза убиства је стајала организација „Нови Цихад” („Ал Цихад ал Цадид”), која се налазила у блиским везама са „Муслиманском браћом”. Посебно интересантну изјаву поводом убиства Садата дао је премијер Израела Јицак Рабин: „Администрација Картера је учествовала у припреми пада шаха Ирана. Администрација Регана у обарању Садата”. (Капитанов, 2008: 515).

Друга полуга на коју се у перспективи рачунало да може бити употребљива у заштити америчких интереса била је организација „Муслиманска браћа”. Њихова нацистичка прошлост, терористичке активности, антизападна и антиизраелска реторика америчким обавештајним структурама нису сметале да са филијалама „Муслиманске браће” у Египту и Сирији успоставе партнерске односе.<sup>7</sup> „... користили смо свако ђубре, само ако је било антикомунис-

о ситуацији на Блиском истоку. Сматрајући Израел за смртог непријатеља, ово је од стране Насера примљено као издаја. За један од два документа је утврђена валидност, док је за други остала сумња да се ради о подвали совјетских обавештајних служби. (Капитанов, 2008: 356).

<sup>6</sup> Јануара 1977. године у Александрији, Суецу, Асуану и другим градовима Египта против Садата су одржане демонстрације током којих је било више од 600 убијених и рањених, док је 3000 ухапшено. На демонстрацијама се скандирало: „Свеједно да ли ћемо умрети од глади или метка,, (Капитанов, 2008: 482).

<sup>7</sup> Припадник ЦИА Miles Copeland, који је службовао у Северној Африци, у својим мемоарима наводи да су „Муслиманска браћа,, од момента оснивања 1928. године била предмет интересовања разних обавештајних служби које су се међусобно налазиле у партнерским или конкурентским односима. Након покушаја атентата на Гамал Абдел Насера организованог од стране „Муслиманске браће,, 26. септембра 1954. године, када је ухапшено 18.000 лица (од којих је суд, чији је члан био каснији председник Египта Анвар Садат, на смрт осудио шест руководилаца и агентатора, да би касније вођи „Муслиманске браће,, Хасану Ходејбију казна била замењена у доживотни затвор), подвргнути испитивању многи од ухапшених су признали да раде за совјетске, француске, енглеске или неке друге службе од којих се свака трудила да зависно од потреба активира или угуши различите фракције у организацији. Копленд у првом реду прозива британ-

тичко”, писао је Хари Розицки, бивши припадник ЦИА, о сарадњи са нацистима. (Соундерс, 2013: 49). Тако је упоредо са пружањем политичке и финансијске помоћи египатској армији од стране ЦИА текла и помоћ њиховим најжешћим непријатељима „Муслиманској браћи” кроз *The Bank of credit and Commerce International* (ВВС), једну од најкрупнијих финансијских институција ЦИА.<sup>8</sup> Контролишући „Муслиманску браћу”, а преко њих ланац других исламистичких организација и исламских фондова, САД нису имале разлога за брину поводом њиховог доласка на власт у Египту. Процена о њихово сигурној победи на изборима урађена је много раније, а јавности је представљена три дана након избијања „египатске револуције” (25. јануара 2011) када је Центар за блискоисточна истраживања Института Брукингс започео да припрема западно јавно мњење на промену власти у Египту: „Перспективе промена у Египту захтевају разматрање питања о најстаријем и најјачем покрету у земљи – „Муслиманској браћи”. ... ми Египћанима не треба да намећемо решења. Сваки пут када смо тако радили – од генерала у Вијетнаму до Хамида Карзаија у Авганистану - сретали смо се са негативним реакцијама... Египатска „Муслиманска браћа” су се већ дуги низ година одрекли насиља, што је узроковало да постану мета напада од стране домаћих радикала. Лидери Ал Каиде су на почетку своје каријере били повезани са „Муслиманском браћом”, али су се развили неколико десетина година уназад, јер су их сматрали исувише умереном организацијом... Такође, „Муслиманска браћа” схватају да је мирни договор са Израелом угаони камен савремене египатске спољне политике. ... Америка неће ни подржавати ни демонизовати „Муслиманску браћу”. (Панкратенко, 2014: 400). Жеље Вашингтона за мирним преношењем власти са армије на „Муслиманску браћу” биле су заповест за „паралелне структуре”, што је значило потпуно покоравање и исказивање лојаности египатске армије, обавештајних и финансијских структура блиско повезаних са САД. Они који то нису схватили или прихватили платили су високу цену, почевши од Хоснија Мубарака.

Неколико месеци након избора Мохамеда Морсија за председника Египта, аналитичар Стејт департмента Ласло Тот (Laszlo Toth) на каналу TV Fox News изражава задовољство сарадњом са „Муслиманском браћом”: „Са нашим новим пријатељима – „Муслиманском браћом” - Стејт департмент и америчке обавештајне службе раде већ годину, и том сарадњом су задовољни.... Некада је то била екстремистичка организација која се одавно одрекла насиља... Задобити њихово поверење није лако, али су они имали шта да нам предложи кад смо постали пријатељи. „Муслиманска браћа” деле забринутост Америке у области људских права и демократског управљања.... Перестројка, као што је познато, није лака ствар, због чега се смена партнера спроводила одстрањивањем недовољно еластично мислећих припадника обавештајних служби и Стејт

---

ске обавештајне службе с обзиром на методичност, дугогодишње колонијално искуство у раду са елитама Блиског истока и стимулисање исламског радикализма као инструмента притиска на владајуће елите.

<sup>8</sup> Супруга Осаме бин Ладена је била сестра крупног саудијског бизнисмена Халеда бин Махфуза у чијем поседу се налазило 20% акција у *The Bank of credit and Commerce International*.

департамента. Администрација Беле куће је инсистирала и у томе успела да у пензију пошаље све оне који нису били у стању да рационално прихвате нове ветрове” (*Ибид*, 400). Дакле, из дате изјаве се види да у Стејт департменту и обавештајним службама нису сви делили задовољство будућом сарадњом са „Муслиманском браћом”. Према условима конфиденцијалних договора, у којима је учествовао директор ЦИА Дејвид Петреус (David Petraeus), Египат је био дужан да се преобрати у центар за контролу исламиста Блиског истока и Северне Африке, уз преузимање обавезе од стране „Муслиманске браће” да зауставе све активности Ал Каиде у региону. (*Ибид*, 401). Остали услови као што су – обезбеђивање контроле над Суецким каналом, војно-техничка сарадња и стриктно поштовање Кемп-Дејвидског споразума су се подразумевали.

Ако је сарадња првих шест месеци била на обострано задовољство САД и „Муслиманске браће”, шта је условило да се она већ у наредних шест месеци нагло промени? Према Зељковићу, узроке, између осталог, треба тражити у следећем: „После једногодишње владавине стање се није мењало набоље, напротив. Демократије није било више, нити корупције мање! Изневерене су наде већине Египћана. Почело је друго полувреме „египатског пролећа” – масовни протести народа против Морсија. Војска, као незаобилазни фактор египатског друштва, позвала га је да поднесе оставку, што је он одбио. Ради спречавања даљих немира и могућег грађанског рата војска је интервенисала и 3. јула 2013. године ухапсила и изоловала Морсија и привремено преузела власт. Тај изнуђени, али конструктивни потез египатске војске, која има значајну политичку и економску улогу у египатском друштву (без обзира на то која је личност на челу државе) и висок углед у народу, подржала је већина Египћана, а индиректно и САД и ЕУ. Морси, за разлику од Мубарака, није позвао своје присталице на мир”. (Зељковић, 2013: 23).

Овакав одговор би се могао само делимично прихватити. Али, ако се вратимо на период када је наведени аналитичар Стејт департамента изражавао задовољство сарадњом са „Муслиманском браћом” „шеријатска полиција”, по узору на Саудијску Арабију, је већ увелико крстарила улицама египатских градова. Наравно да ово није могло остати незапажено од стране САД, али се та чињеница свесно прећуткивала. Дакле, посредни је нешто друго што је натерало Вашингтон да активира „паралелне структуре” у циљу смене Мохамеда Морсија и покаже да изненађења било које врсте нису могућа. Неки од неопростивих разлога који би могли оправдати такву рекацију Вашингтона могу да леже у претераној уверености Мохамеда Морсија да је неопходан за САД и тежњом да са њима води равноправан дијалог, све већим захтевима у погледу финансија и слободе у креирању политике, успостављању контаката са Саудијском Арабијом, Турском и Катаром без консултација са САД итд. Најмање од свега разлоге за смену Мохамеда Морсија треба тражити у томе што „демократије није било више, нити корупције мање” и „изневереним надама Египћана”.

Након добијеног сигнала „паралелне структуре” ступају у дејство. Све државне економске иницијативе се бојкотију, интензивира се одлив капитала из земље, почиње да се јавља дефицит у електроснабдевању, снабдевању осно-

вним животним намирницама и др. Истовремено у емисијама националних ТВ станица почињу да се појављују непознати „проповедници” који позивају на обавезно ношење брада, никаба, бичевање за нарушавање шеријатских норми и слично, док туристичка сезона доживљава крах. Званичници „Муслиманске браће” су све то негирали, безуспешно настојећи да уђу у траг лажним „проповедницима”. Већ крајем 2011. године „Муслиманска браћа” почињу да изражавају сумњу да се против њих води смишљена кампања од стране прозападних снага, представљајући невладине организације као стране агенте од утицаја. Међутим, заустављање покренуте машинерије више није било могуће. Након разговора које је амерички сенатор Џон Мекејн имао са египатским маршалом Хусеином Тантавијем и председником парламента Саадом Кататнијем у финансијској сфери Египта је наступио хаос. За Мохамеда Морсија и његове следбенике финансијски ресурси армије, која према разним проценама контролише између 15% и 40% египатске економије, су постали потпуно недоступни. На тај начин је одстрањен и од донација које су се одвијале преко армијских банкарских структура. Тако је свргавање Морсија било питање дана, а главна препрека која је успоравала његову смену били су регуларно признати избори на којима је однео победу. 3. јула 2012. године уследило је оно што се по дефиницији назива превратом.<sup>9</sup> Вашингтон је објавио да никаквог преврата није било, те да је свргавање Морсија израз воље египатског народа. Игноришући јасно дат сигнал да је ствар завршена, „Муслиманска браћа” започињу протесте, а војска добија одрешене руке да започне са хапшењима и чисткама (према званичној верзији за само неколико часова погинуло је 638 демонстраната).

И поред ликвидације оних који су се „отргли контроли” ово не значи крај блиских односа „Муслиманске браће” и САД. Слично као и у Саудијској Арабији или Турској, ухапшенима ће бити понуђен „опрост грехова” кроз учествовање на неким другим горућим тачкама Блиског Истока, Централне Азије, Магреба или Балкана. Како се Турска, поред Саудијске Арабије, јавља једним од најоданијих савезника САД логично се намеће питање – шта се крије иза догађаја који су многи најављивали као „турско пролеће”.

## **„Турско пролеће” - демократизација Турске или чишћење нелојалних**

На темељима разрушене Отоманске империје 1923. године створена је знатно мања држава - Република Турска. Турска етничка група, која је чинила 80% становништва земље, радила је на стварању етнички чисте државе, врше-

---

<sup>9</sup> Према неким изворима Мохамед Морси је до последњег трена покушавао да умилостиви Вашингтон да промени одлуку. Са том намером је звао и турског премијера Ердогана у време док је армија заузимала кључне позиције у Каиру и другим градовима. Вест о оставци првог демократски изабраног председника Египта Мохамеда Морсија објавио је генерал Абдел Фатах ал Сиси, стручно оспособљаван у САД и повезан са америчким обавештајним службама са којима је радио против Сирије и Ирана.

ћи страховит притисак на друге две етничке групе – Курде (којих је било 12 милиона, расутих у југоисточном делу Турске, Сирији, Ираку и Ирану) и Јермене (којих је било око два милиона, од чега је након покоља преживело око 200.000). Због свог геострагијског положаја Турска је за НАТО и САД представљала веома важан простор, због чега су помогли у стварању и опремању њене армије која је израсла у другу по величини у НАТО. Пантурски покрет који се залагао за повратака свих територија на којима живе Турци није сметао САД. Десничар, пуковник Алпарслан Туркеш, бивши нациста, који је у својим иступима често цитирао „Мањ Кампф”, одмах после Другог светског рата успоставља односе са ЦИА и по њеном налогу започиње са стварањем тајне антикомунистичке армије у Турској са седиштем у Анкари. Ово је део шире операције познате под називом „Гладио”, која је подразумевала стварање тајних структура спремних да се боре против ширења комунизма и унутрашњих устанака. До 4. априла 1952. године, када је Турска постала чланица НАТО, структуре тајне армије под руководством пуковника Туркеша (који је од 1955-1958. године служио у војној мисији НАТО у Вашингтону) биле су већ оформљене.

27. маја 1960. године у Турској је извршен војни удар у коме је свргнута влада Аднана Мендереса, који је од стране ЦИА био упућен у све појединости везане за формирање тајних армија. Ухапшени премијер Мендерес је убијен заједно са своја четири најближа сарадника, а 449 других лица осуђено на вишегодишње затворске казне. Како се међу 38 официра који су организовали удар против Мендереса налазио и пуковник Туркеш, логично је закључити да САД нису биле узнемирене могућим развојем догађаја. Турски официр Самет Куску, који је од 1958. године био на вези са амбасадом САД у Истамбулу, најавио је удар, наводећи и имена официра који су га организовали. Убрзо након удара и сукоба између његових организатора Туркеш је послат за војног аташеа у Њу Делхи. По повратку из Делхија, Туркеш, са официром Талатом Ајдемаром, 1963. године организује нови преврат. Како преврат није успео Талат је осуђен на смрт, док је Туркеш затворен и касније ослобођен услед недостатка доказа. Враћајући се у политику 1965. године Туркеш оснива турску десничарску партију Millietci Hareket Partisi, која га лансира у орбите блиске власти. Постао је вођа десничарских оружаних снага под називом „Омладинска организација”, претеча терористичке организације „Сиви вукови”. Откривањем тајних армија у Западној Европи (1990) испоставило се да је официр за везу са ЦИА Туркеш врбовао чланове „Сивих вукова” у тајну армију. Користећи створене позиције „ЦИА је толико продрла у турске обавештајне структуре да је њихово руководство признавало да зависи од Беле куће. Све операције унутар Турске, као и оне изван њених граница финансиране су из буџета ЦИА”. (Celik, 199: 147). Испоставило се да тајне армије представљају најмоћнију и најутицајнију снагу у Турској чији број сарадника никада није утврђен. Иако је знао за њихово постојање премијер Булен Едевит (који је на то место дошао 1973. године), по савету команданта турске армије Переса Шанкара да је боље не исказивати дубље интересовање, из страха ту тему никада није отварао.

Страх да тајне армије изводе терористичке акте у Турској је за Ецевита био сасвим реалан, што се показало исправним. У условима растућег терора, на тргу Таксим се 1977. године окупило око 500.000 демонстраната да чују говор председника Конфедерације револуционарних синдиката Турске (DISK), Кемала Турклера. И поред неколико хиљада полицајаца који су обезбеђивали скуп са хотела „Ceylan Intecontinental” су по демонстрантима деловали снајперисти из компаније ИТТ, која је учествовала у финансирању преврата против Аљендеа у Чилеу 1973. године и имала блиске везе са ЦИА. Том приликом су убијена 34 лица, док их је на стотине рањено. Након одласка групе снајпериста из хотела он мења власника и име (добива ново име „Мармара”). Сви видеозаписи о догађају су изненада нестали током истаге. (Гансер, 2012: 281). Након што је утврдио да је национална обавештајна служба учествовала у терористичким актима и масовним убиствима заменик државног тужиоца у Анкари Доган Оз је 24. марта 1978. године убијен. Његов убица, члан „Сивих вукова” Ибрахим Чифти, је упркос признању ослобођен. (*Ибид*, 282).

12. септембра 1980. године у Турској се десио нови преврат, када је на власт дошао генерал Кенан Еврен. Један од десничарских екстремиста је касније у судском процесу изјавио да су убиства и терор 1970-тих година у Турској били део стратегије за дестабилизацију земље и довођење на власт генерала Еврена и десничарских официра. (*Ибид*, 284). Касније је доказано да је Кенан Еврен у моменту организовања преврата руководио Управом за специјалне операције и командовао тајном армијом. Са доласком Еврена на место премијера све терористичке акције се нагло обустављају, а десничарска партија Millietci Hareket Partisi је стављена ван закона. Пуковник Туркеш је ухапшен, а 1981. године турске војне власти оптужују 220 чланова ове партије за убиство 694 особе. Затвори су били претесни за ухапшене припаднике „Сивих вукова”, које су њихови доскорашњи саборци из редова турских обавештајних служби врбовали за рат против курдске мањине у замену за слободу.

Ако је Турска армија била један од најзначајнијих савезника САД на Блиском истоку зашто се сада против великог броја турских официра воде судски поступци (нпр. процес под називом „Ергенекон”)? Колико најновији догађаји у Турској имају сличности са недавним догађајима у Египту? Одговор се може тражити у пукотина које су већ дуже време видљиве у односима између САД и турских армијских структура, пре свега због недозвољеног прекорачења граница слободе деловања турске армије, политичких несугласица око „курдског питања” (турски армијски врх је жестоки противник „Радничке партије Курдистана” коју САД подржавају у Ираку после свргавања Садама Хусеина), несугласица око стављања сиријске опозиције под контролу цихадиста Ал Каиде, а први знаци нарушавања поверења у односима међу партнерима појавили су се већ 1993. године, након погибије турског генерала Ешрефа Битлиса у несрећи војног авиона.<sup>10</sup> Све ово је допринело да САД почну са активи-

---

<sup>10</sup> Одмах након погибије генерала Битлиса, 17. априла 1993. године умро је некадашњи председник Турске Тургут Озал, према званичној истрази од последица срчаног удара. На Озала је 1988. године покушан атентат. Према наводима шефа кабинета Тургута Озала, Фејзија Ишбашарана,

рањем резервног плана: подгревањем (гео)политичких амбиција Реџепа Тајипа Ердогана и његове партије - идејне сестре египатске „Муслиманске браће”, при том користећи исламисте као „метлу” за прочишћавање турске армије и обавештајних служби од нелојалних припадника. Уследили су бројни судски процеси против великог броја официра и војника Турске армије, новинара, писаца, политичара, бизнисмена, универзитетских професора.<sup>11</sup> У коментару који се појавио у опозиционим новинама је истакнуто да – „По тежини кривице и размерама репресије све то подсећа на поступке Јосифа Стаљина, Мао Це Тунга или, минимум, Џозефа Мекартија”. (Панкратенко, 2014: 404). Иако су се по питању људских права и слобода Ердогану могла поставити неугодна питања, за сада их из Вашингтона и Брисела нико не покреће. Чак напротив, измене у турском законодавству које су добиле сагласност Европске уније омогућиле су вођење бројних судских процеса (у том смислу и процеса „Ергенекон”) и рапидан пораст затворених.

Шта лежи у позадини благонаклоног односа Запада према Турској? Дубља анализа актуелних догађаја у овој држави, који су неки представљали као „турско пролеће”, на површину избацује сукоб између армије и исламиста (на челу са Ердоганом), на чијој страни су припадници тајних структура („тајне армије”, „дубинска држава”). Наравно, из рационалних разлога САД дају подршку Ердогану. Када се ово има у виду слика постаје много јаснија - на делу није борба за демократизацију турског друштва, како се жели представити, већ нешто сасвим друго - припрема „исламистичке” Турске као ударне песнице за

---

иза Озалове смрти се крије мрачна организација „дубинске државе,,. „Председник Озал и генерал Ешреф Битлис су били пријатељи од детињства. Међусобно су се волели и веровали један другоме. Обојица су се залагали за решење курдског проблема и гашење ПКК. И један и други су се много пута састајали са Абдулахом Оцаланом (лидером Радничке партије Курдистана) у северном Ираку. Убедили су Оцалана. Оружје је требало утихнути, али их је смрт предухитрила,, казао је у свом интервјуу *Таквиму* Ишбашаран. У свом интервјуу Ишбашаран износи и појединости везане за смрт генерала Битлиса. Наиме, према његовим речима, „део официра је знао да ће се авион срушити. Пукovníк Касим Чилоглу је требао путовати истим авионом али је у последњем тренутку одустао. И он је знао за план. Касније су и њега убили. Није се успео спасити!. (...) Турски публицист Мумцу је 24. јануара 1993. године убијен активирањем експлозивне направе испод аутомобила. Мумцу је радио на књизи „Курдски досије,, коју је, недовршену, постхумно објавила његова породица. Наступао је са тезом да је ПКК (Радничка партија Курдистана, н.а.) продукт Турске обавештајне службе (МИТ), да је Абдулах Оцалан само агент МИТ-а. Према речима његовог брата Цејхана, убијен је због тога што је ушао у траг закулисним радњама око ПКК и њеним изворима финансирања,, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ozulu-presudio-sastanak-s-liderom.pkk>.

(приступљено 02/08/2014).

<sup>11</sup> Од 2008. године у Турској се воде истраге против пензионисаних генерала, опозицио-нара и новинара. Више од 250 официра пензионисаних официра, међу којима и бивши главнокомандујући турске војске Илкер Басбург ухапшени су под оптужбом за покушај пуча, али и за оснивање организације „Ергенекон,,. <http://www.dw.de/osveta-ili-pravda-proces-turskim.pu%c4%8distima/a-17069076>. 21. септембра 2012. године турски суд у Силиври изрекао је пресуду у вези са превратом под кодним називом „Кувалда,, у коме је су припадници армије планирали да изведу преврат. Ово је био први процес у историји Турске у коме је грађански суд изрекао казне припадницима армије. Три генерала (бивши први командант армије, бивши командант ваздухопловства и бивши командант поморских снага) осуђени су на по 20 година затвора. Различите затворске казне је добило још 319 официра различитог ранга.

довршавање започетог процеса пререформисања Блиског истока, Црноморског региона, Кавказа и, што није тешко уочити, Балкана (директно и или преко других арапских посредника). У том смислу симбиоза са сунитским радикалима ће се остваривати свуда где то захтевају геополитички интереси САД, јавно или тајно, са акцентом на распиривање мржње према шиитима. Због чега? Одговор се може извући из анализе научног сарадника лондонског *Royal Institute of International Affairs* Маи Јаманија (Mai Yamani): „Сада када се спустила прашина рата у Ираку постало је јасно да су се неочекиваним победником у њему нашли шиити. Запад је схватио да се места основних резерви нафте поклапају са оним крајевима у којима шиити чине већину – Иран, источна провинција Саудијске Арабије, Бахреин и јужни Ирак”. (*Ибид*, 407). Зато су се различите радикалне исламистичке групе, почевши од Ал Каиде, Ал Нусре, Талибана, ИСИ итд. свом силином оружја добијеног са Запада обрушили на шиите, не штедећи ни припаднике других етничких заједница. Стратегијски циљ је јасан - успостављање контроле над „шиитским полумесецем”, што обезбеђује контролу над постојећим резервама нафте, трасама за нафтоводе и гасоводе, смањивање иранског утицаја (самом тим елиминисање утицаја проиранских организација) и смене режима у Дамаску. У том контексту новостворена држава ИСИЛ, која ће трајати онолико колико Запад буде хтео, може да буде изненађење само за оне који иза догађаја на Блиском истоку виде рат за демократију и људска права. А у свеукупном мозаику „Велике игре” Балкан и даље има посебно место.

## Закључак

Догађаји произашли на Блиском истоку познати као „арапско пролеће” или „арапска револуција” ни у ком случају се не могу посматрати као спонтана реакција незадовољника и жеља за демократизацијом друштва. То нису биле ни Фебруарска ни Октобарска револуција у Русији, које су такође представљане као резултат класне борбе (као што то нису биле ни „плишане” и „наранџасте” револуције). Биле су то пажљиво испланиране и припремљене операције сила Антанте, које су, пре свега, остварене захваљујући мрежи агената који су заузимали важне позиције у руском и совјетском друштву (нпр. Барк, Протопопов, Терешченко, Керенски, Чернов, Скобелев, Мартов, Троцки, Свердлов, Бухарин, Зиновјев, Каменев... итд.). (Видети: Шамбаров, 2013). Када је реч о Блиском истоку, крваве демонстрације и грађанско насиље се испољавало и раније (нпр. Египту, Тунису, Јемену, Бахреину, Сирији... итд.), при чему нико са Запада није показао ни најмању жељу да се умеша. Распадом СССР, и у складу са правилом да политика не трпи вакуум, САД настоје да под своју контролу ставе простор који је раније био део територије СССР или зона његовог утицаја. Из тих разлога „арапско пролеће” представља само део ширег стратегијског плана за овладавањем не само ресурсима и транзитним путевима

за њихову дистрибуцију на Блиском истоку већ и евроазијском делу,<sup>12</sup> умањујући могућност Русије да оствари монополску контролу над животни важним енергетским ресурсима и доприносећи темељној промени баланса снага у Евроазији у своју корист. У склопу зацртаних планова, за разлику од Ирака, на Блиском истоку је на делу квалитативно нова стратегија стварања привида о „неконтролисаном хаосу”, што за разлику од раније стратегије „контролисаног хаоса”, која је у Ираку доживела дебакл, значи индиректну контролу извођача. Контролисање извођача врши се на тај начин што се - „у зонама примарног геополитичког интереса ..., стварају (се) такозване *пивот државе* ..., јер је њихова улога *стојерних држава* за тај регион добро испланирана, и стављена у позицију одржања геополитичких позиција доминације.” (Видети: Деспотовић, Ђурић, 2014: 9). А извођачи су исламисти-радикали, који се уз благослов и финансије Запада и неких арапских држава по читавом свету врбују и шаљу на Блиски исток под паролом борбе за људска права. У таквој ситуацији „култивисани терористи” представљају опасност не само за државе у којима ратују, државе из којих потичу, већ и ширу међународну заједницу, с обзиром да се ове „бомбе одложеног дејства” пре свега руководе религиозним мотивима. Вашингтон се нада да ће исламистичке радикале моћи да контролише преко Саудијске Арабије, Турске, Египта и других арапских држава и њихову мржњу усмери у корисном правцу, док ће исламисти као и раније тражити погодан тренутак да „великом Сатани” поново нанесу разарајуће ударе. Механизми контроле и присиле за „контролоре” цихадиста у виду „паралелних структура” или „дубинске државе” до сада су се показали веома ефикасни, али ипак недовољни за освајање њихових „срца и умова” и обезбеђивање потпуне лојалности. Верске, моралне, идеолошке и све друге разлике између САД и исламистичких цихадиста су толико велике да и поред савезништва у неким пројектима на глобалном плану једни другима остају љути противници.

## Литература:

1. Agee, Philip (1975) *CIA: Dnevnik agenta*, Globus, Zagreb.
2. Бассам Абу- Абдулах, Бахаа Аль-Рахмани, „Сирија: Римейк Ирака 10 лет спустя”, у: *Убийство демократије: Операције ЦРУ и Пентагона в постсоветский период*, Кучково поле, Москва, 2014.
3. Гансер, Даниел (2012) *Секретные армии НАТО*, Кучково поле, Москва.
4. Despotović Ljubiša, Đurić Živojin, „Геополитика siromaštva: Ekonomski identitet nacionalne države u procesima njene deindustrijalizacije i pauperizacije”, *Kultura polisa*, br. 23, godina III, Novi Sad, 2014.
5. Eisenhower, D. Dwight (1965) *The White House Years: Waging Peace, 1956-1961*, New York.

<sup>12</sup> Суштина америчке геостратегије у односу према државама Кавказа и постсовјетског пространства формулисана је од стране Збигњева Бжежинског на следећи начин: „У нестабилној Евроазији превасходни задатак садржан је у томе да се створе услови у којима ни једна држава или било која савез држава не би довели до истискивања САД или умањивања њихове одлучујуће улоге,„ (Липина, 2014: 146).

6. Zeljković Zdravko, „Арапски свет на путу ка демократији”, *Vojno delo*, (jesen), Beograd, 2013.
7. Капитанов, А.К. (2008) *Тайные операции „Моссад” и „Мухабарат”*, Кучково поле, Москва
8. Kenedi, Pol (2003) *Uspon i pad velikih sila: Ekonomska promena i ratovanje od 100. do 2000. godine*, CID&Službeni list SCG, Podgorica/Beograd.
9. Липина Светлана, „Азербейджан: Нефтяная скважина Кавказа и Каспия для США”, у: *Убийство демократии: Операции ЦРУ и Пентагона в постсоветский период*, Кучково поле, Москва, 2014.
10. Панкратенко Игорь, „Египет, Турция и Ближний Восток: Создание ”Глубинных государств” и союз с исламистами”, у: *Убийство демократии: Операции ЦРУ и Пентагона в постсоветский период*, Кучково поле, Москва, 2014.
11. Пыхалов, Игорь (2010) *ЦРУ и другие спецслужбы США*, Јауза-Ексмо, Москва.
12. Поликарпов Виталий, Поликарпова Елена (2012) *Загадка Генри Киссинджера: Почему его слушается Путин?*, Алгоритм, Москва.
13. Скотт, Дейл Питер (2012) *Наркотики, нефть и война. США в Афганистане, Колумбии и Индокитае*, Кучково поле, Москва.
14. Tompson, Denis F. (2007) *Politička etika i javna služba*, Službeni glasnik, Beograd.
15. Fransis Stonor Saunders (2013) *Hladni rat u kulturi: CIA u svetu umetnosti i književnosti*. (Prevod sa engleskog Nevena Mrđenović), Dosije studio, Beograd.
16. Celik, Selahattin (1999) *Turkische Konterguerilla. Die Todesmaschinerie*, Mesopotamien Verlag, Koln.
17. Шамбаров, Валерий (2013) *Нашествие чужих. Почему к власти приходят враги*, Алгоритм, Москва.
18. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ozulu-presudio-sastanak-s-liderom.pkk>.
19. <http://www.dw.de/osveta-ili-pravda-proces-turskim.pu%c4%8distima/a-17069076>.
20. <http://www.vijesti.me/svijet/cia-se-vraca-korijenima-klasicnoj-spijunazi-clanak-131590>.